

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

II₂

-IN HONOREM GHEORGHE LAZAROVICI-

Interdisciplinaritate în Arheologie

Timișoara, 6 decembrie 2014

JATEPress Kiadó
Szeged
2014

Editori:

Sorin FORȚIU
Adrian CÎNTAR

Consilier științific:

Dorel MICLE

Coperta: Gloria VREME-MOSER, www.ideatm.ro

Foto copertă: Ovidiu MICȘA

Această lucrarea a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

**CONSILIUL
JUDEȚEAN
TIMIȘ**

© **ArheoVest, Timișoara, 2014**

Președinte Lorena VLAD

www.arheovest.com

referință
bibliografică

ISBN 978-963-315-228-7 (Összes/General)

ISBN 978-963-315-220-1 (Vol. 1), ISBN 978-963-315-221-8 (Vol. 2)

Avertisment

*Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate
autorilor.*

ARHEOLOGIA ALTFEL. DINCOLO DE ORIZONTUL “LEGENDELOR LOCULUI”

Imola Boda, Rada Varga***

* Centrul de Studii Romane, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; boda_imola@yahoo.com

** Centrul de Studii Romane, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; radavarga@gmail.com

Abstract. The current paper is an overview of the folklore surrounding certain Dacian and Roman sites from Transylvania. Our research is not an ethnological one and it has been undertaken from the archaeologist’s point of view. And although the information is mainly historiographic, it is highly relevant for understanding how and in what kind of climate the archaeologists of the 19th century performed their work.

Our research is based on Hungarian 19th century sources, from “interviews” taken *loco* by the archaeologists, to published tales which metaphorize the antiquity. And while the themes and motives of the stories are the expected ones, some of them have unexpected significance, from a historical as well as an ethnological point of view. The sites we focused on are Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Sarmizegetusa Regia, Piatra Craivii and Călan. The main themes we encountered are those of the “builder” giants, of fairies, of the fighting Black and White kings, as well as the less expected motif of the stolen golden apples and the prince who guards them and eventually marries the fairy. All these appear clearly to be either mutations suffered by historical characters and events, or metaphor-presentations of the distant history. This short presentation, while bringing forth relevant and almost unknown historiographical data, is also a model for future investigations into “archaeological legends” and their significance. As well, it is an invitation for future interdisciplinary research, as the contributions of ethnologists and philologists is paramount in correctly understanding all aspects of the “archaeological legends”.

Keywords: archaeological legends, folklore, 19th century archaeology, Hungarian literature, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Sarmizegetusa Regia, Piatra Craivii, Călan.

1. Introducere

Bazându-se pe surse maghiare din secolul al XIX-lea, lucrarea de față aduce în atenția specialiștilor din România câteva legende locale legate de situri arheologice importante. Scopul nostru nu a fost o cercetare etnografică sau de folclor, deși subiectul s-ar preta perfect, ci o redare a climatului în care arheologia Daciei a debutat. În continuare, prezentarea va fi organizată topografic, fiind relatate rezultatele “interviurilor” fraților Téglás de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Grădiștea de munte (Sarmizegetusa Regia), o legendă versificată, care are ca punct de pornire Cetatea Caprei și care pare a fi o metaforă a războaielor pentru cucerirea Daciei și legenda băilor de la Călan. În toate aceste relatări, elementele și motivele folclorice românești

și/sau maghiare se îmbină cu un istorism difuz, expresie a mentalului colectiv al vremii respective.

O investigație actuală ar readuce în prim-plan multe dintre răspunsurile primite de cărturarii secolului al XIX-lea; fără a fi scrise, poveștile locurilor unde se găsesc ruine antice se vor conserva permanent. În mod obligatoriu, legendele erau legate de prezența construcțiilor impozante în jur, fie ele antice ori medievale, sau datorită existenței în localitate a unor aspecte geografice cu impact vizual (Cheile Turzii, Lacul Roșu). Materialele prezentate în lucrarea de față arată transmisia orală a culturii populare și interferența ei cu mediile culte.

2. Ulpia Traiana Sarmizegetusa (HU: Várhely), jud. Hunedoara

O întâmplare anecdotică a avut loc în vara anului 1888, în timp ce Téglás István căuta și măsura drumul lui Traian de la Várhely (Sarmizegetusa) spre Osztró (Ostrov). El s-a întâlnit cu mai mulți români și au început să discute: “*Ce știți despre acest drum vechi?*”, a fost una dintre întrebările puse de către Téglás. Răspunsurile însă erau diferite: cel mai în vârstă a spus că a fost construit de către uriași¹, altul atribuia construcția “jidovilor”². Un tânăr maghiar, care avea în jur de 20–22 de ani conform lui Téglás, doar a zâmbit și când ceilalți au plecat a spus: “*Vezi domnule cât de țărani sunt ei și ce vorbesc? Dumneavoastră sigur nu credeți în vorbele lor*”. Bineînțeles, Téglás István i-a cerut atunci și lui opinia: “*Tu ce crezi, cine a construit acest drum?*”, iar băiatul a răspuns cu calm și plin de mândrie: “*Împăratul Franz Iosif*”³. Într-adevăr, Franz Iosif a vizitat situl în septembrie 1887⁴, iar răspunsul lui îi reflectă foarte clar perspectiva diacronică: în timp ce ceilalți s-au raportat la mitologie, pentru el un trecut recent capătă valențe de *istorie*.

O altă poveste asemănătoare este legată de construirea amfiteatrului. Putem remarca că arheologii maghiari au valorizat și ancheta – chiar dacă valențele ei sunt mai mult etnografice decât de informare istorică. Din acest motiv, Téglás Gábor a pornit în sat să cerceteze păreriile oamenilor despre varii obiective ale sitului. Privind amfiteatrul de la Sarmizegetusa, oamenii simplii și neștiutori au putut să spună doar că era construit de către uriași, într-un trecut îndepărtat, când încă pământul nu era locuit de către oameni. Vorbesc, în acest context, despre uriași, zâne, satan, chiar și despre Traian⁵ și “mama” acestuia, Maria Thereza. Din nou, mitologia și istoria sunt suprapuse, iar cronologia și (ne-)contemporaneitatea personajelor istorice apar ca irelevante. De fapt, în mentalul respectivei perioade și la nivelul de educație al săte-

¹ Pentru vasta mitologie românească referitoare la uriași, vezi Fochi, 1976, p. 338-349. Aceste tradiții sunt adesea focalizate pe urmele lăsate de către uriași, dintre care drumurile și ruinele antice masive apar menționate cu predilecție.

² În folclorul românesc, termenul de “jidovi” nu este suprapus peste cel de “evrei”; acești “jidovi” mitologici au mai degrabă înfățișarea și atributele uriașilor (Fochi, 1976, p. 167-172).

³ Bajusz, 2005, p. 454.

⁴ Bodó, 2013, p. 357-376.

⁵ Traian este și el un personaj destul de prezent al folclorului românesc, deși tradițiile despre el sunt prolixе și în mod clar nu au nici o legătură cu personajul istoric – poate cu excepția statutului regal/princiar, care îi este cel mai adesea atribuit (vezi și Fochi, 1976, p. 132-134).

nilor din Sarmizegetusa nici nu se ridica problema cronologică, zânele, Traian și Maria Thereza fiind la fel de reale și plasabile în același univers imaginar.

Totuși, realizând o cercetare mai aprofundată, am constatat că odată cu vizita lui Iosif al II (coregent la vremea respectivă), în anul 1773, la Sarmizegetusa, Hohenhausen l-a prezentat pe viitorul împărat ca pe un al doilea Traian. Sylvester Joseph, Freiherr von Hohenhausen, preocupat de problemele de arheologie romană, a rămas profund impresionat de mulțimea vestigiilor, inscripțiilor și ruinelor, care revelau epoca de stăpânire a Imperiului Roman în Transilvania. Militar de carieră, Hohenhausen era pasionat de istorie și, între 24 iunie 1765 și 22 august 1767, a elaborat o lucrare despre vestigiile Daciei, așa cum le cunoscuse el activând ca ofițer în Transilvania. Cartea a fost tipărită la Viena, din ordinul și pe cheltuiala împărătesei Maria Thereza (1740–1780), în anul 1775, pentru glorificarea și eternizarea primei vizite făcute de Iosif al II-lea (1765–1790) în Marele Principat al Transilvaniei (vezi: *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen siebenbürgen*)⁶. Transilvania a fost vizitată și străbătută de doi împărați, scrie Hohenhausen: de Traian și de Iosif al II-lea. În dedicație, prin care autorul închina volumul Mariei Thereza, el precizează și că acesteia îi revine îndatorirea de a proteja monumentele și vestigiile romane de la Sarmizegetusa și din întreaga Transilvanie, nu numai în calitate pe care o avea de împărăteasă și stăpână asupra acelei provincii, care constituie cea mai frumoasă achiziție, dar mai ales pentru faptul de-a fi “*Domneasca Mamă*”⁷ a celui de-al doilea Traian, care era Iosif al II-lea⁸. Privind din acest punct de vedere, nu-i de mirare ca la sosirea arheologilor maghiari în zonă, populația de rând confunda lucrurile. Nefiind învățați, ci doar auzind povești în familiile lor, erau probabil convingși de existența lui Traian și a mamei acesuia, Maria Thereza (ei știau că ambii au trăit, dar după prezentarea lui Hohenhausen și poate vehicularea metaforelor în timpul vizitei împăratului, situația le-a devenit neclară).

După aceste afirmații, Téglás Gábor i-a considerat pe cei din Várhely neștiutori, dar probabil nici el nu știa despre cartea lui Hohenhausen din anul 1775⁹.

3. Sarmizegetusa Regia (HU: Gredestyé), jud. Hunedoara

Relatare auzită, cândva între anii 1880–'86, de către Téglás István și partenerii lui¹⁰: “*dacă vrei bine să nu dai nici un fel de împrumut oamenilor buni*”¹¹ – a

⁶ Hohenhausen, 1775, p. 1-14.

⁷ *Ibidem*, fila 13.

⁸ În fața acestui mesaj, este de înțeles decizia împărătesei de a publica pe cheltuiala ei volumul lui Hohenhausen. Mai mult, la fila 10, Hohenhausen, o îndeamnă pe Maria Thereza să îi cultive urmașului ei la tron același calități militare și de guvernare a Transilvaniei pe care le-a avut odinioară și împăratul Traian.

⁹ Kuun *et alii*, 1902, p. 64-66; Hohenhausen, 1775.

¹⁰ Bajusz, 2005, 161. Această datare este menționată în “*Însemnările lui Téglás István. Notițe arheologice*”. Realizând o cercetarea mai amănunțită, am reușit identificarea perioadei: evenimentul s-a petrecut în vara anului 1884. Din jurnal nu reies cine sunt partenerii lui Téglás, dar conform rezultatului cercetării noastre, este vorba despre: Téglás Gábor, Szinte Gábor și Majland Oszkár. Drumul parcurs de ei în această perioadă a fost următorul: între 16–18 iulie se aflau la Várhely (realizau măsurători în “castru”, adică în interiorul incintei romane); între

spus bătrânul valah, care îl conducea pe Tégylás și partenerii lui sus pe munte, “... vezi domnule și aici acesta a fost baiul. Regele Negru a vrut să ucidă pe Regele Alb, dar acesta s-a ascuns aici la Gredistyé împreună cu toate comorile, vitele și cu cei 30.000 de vasali (szolgák) ai lui. Dar în timp ce fugea, a uitat să aducă cu el sită, de aceea nu avea cu ce să pregătească făina pentru a face mălai¹². A trimis pe cineva la Maria Thereza să ceară o sită. A și primit-o, însă Regele Alb a uitat să o înapoieze, care a avut drept consecință supărarea Mariei Thereza, pentru că și ea doar o singură sită avea. De aceea a mers la Regele Negru și i-a spus unde îl poate găsi pe Regele Alb. El imediat a și pornit spre munte împreună cu marea lui armată. Auzind acest fapt Regele Alb, împreună cu cei 30.000 de oameni ai lui, s-a sinucis”.

Interesantă este apariția Mariei Thereza, “transformată” la Ulpia Traiana Sarmizegetusa în mamă a lui Traian, după cum s-a văzut. În această poveste, îl putem vedea în Regele Negru pe Traian, și în Regele Alb pe Decebal. Foarte interesantă este, desigur, conservarea firului epic istoric și aparenta supraviețuire în mentalul colectiv a unor evenimente și mai ales al deznodământului războaielor traianice.

4. Piatra Craivii (HU: Kecsekő), jud. Alba¹³

Cetatea a fost construită pe munte în jurul anului 1600 și conform legendei era atribuită zânei Ilona¹⁴. O poveste a locului, constituită din 7 capitole și 194 de strofe, a fost păstrată în cronicile italiene și tradusă în maghiară pentru prima oară de către Gergely Albert. În 1781 a fost prelucrată de către Piskolti István, în timpul stagiului militar din Italia, varianta care a intrat în poeziile/legendele naționale maghiare. Poezia de față este a lui Piskolti, dar Kőváry László împreună cu Dózsa Dani au mai prelucrat unele expresii, pentru o mai ușoară înțelegere a limbii pentru cititori. Noi am avut acces la această ultimă variantă.

În centrul legendei se află povestea de dragoste între prințul Argyrus și zâna Ilona. Pentru început, trebuie să ne oprim asupra numelor personajelor: numele prințului pare a confirma originea italiană a primei variante a poveștii. Argyrus este numele unui personaj istoric, respectiv al unui nobil lombard din secolul al XI-lea,

18 iulie – 8 august se aflau la Deva (aici Tégylás István realizează desene ale artefactelor aflate în casa lui Tégylás Gábor) și prin împrejurimi; în 9 august ajung la Grădiște și la Piatra Roșie; între 10–12 august sunt din nou la Deva; în perioada de 13–15 august ajung printre altele la stânca lui Decebal; între 15–16 august se aflau în apropierea Sibiului.

¹¹ Remarcăm formularea: nu spune oamenilor răi, sau periculoși, ci celor buni.

¹² Motivul este destul de des întâlnit în folclor: “*puneau mămligă în Țara Românească și neavând făină cernută, se duceau după sită în Țara Ungurească*”; “*da copila fuga la sită în Țara Ungurească*”; “*până să înceapă apa a fierbe, femeia trece peste munte să împrumute sita cu care să ceară mălaiul*” etc. (Fochi, 1976, p. 347-349).

¹³ Îi mulțumim pe această cale doamnei dr. Alexandra Gruian pentru ajutorul dat în interpretarea basmului. De asemenea, îi mulțumim pentru sugestiile bibliografice doamnei dr. Andrada Pintilescu.

¹⁴ Kőváry, 1852, p. 21-44.

care ajunge general bizantin și *dux Italiae* pentru împăratul Constantin al IX-lea¹⁵. Personajul real nu pare a fi împrumutat trăsături elocvente celui fictiv, putând fi amintită, poate, doar ambivalența sa în ceea ce privește alianțele papale și bizantine (nobilul italian trăise câțiva ani, în tinerețe, în Constantinopol, ceea ce sugerează existența unei legături reale și cu lumea și puterea bizantină, nu doar a alianțelor politice de circumstanță), care ar putea face trimitere la pendularea între două lumi a prințului din poveste. Ilona ține însă de alt registru: este numele tradițional pe care regina zânelor îl poartă în folclorul maghiar. Deși etimologia este nesigură, a fost asociat cu numele grecesc Elena¹⁶ – analogia cu Ileana Cosânzeana (sau Sânziana) din folclorul românesc devenind mai mult decât evidentă. De altfel, numele apare explicit asociat cu Ileana în cel puțin un caz din Transilvania medievală¹⁷.

Povestea începe (Capitolul I, 24 de strofe) cu prezentarea unei țări bogate, înconjurat cu un zid¹⁸ lat, al cărui rege era, Akleton, care avea trei fii cu Medena¹⁹, frumoasa lui soție. În curtea palatului regal era o grădină mare și frumoasă, în mijlocul căreia era plantat un copac vechi, care dădea flori de argint și mere de aur²⁰. Dintr-odată au început să dispară merele din copac, de aceea regele a pus paznici, însă ei au adormit în fiecare noapte. După care, băieții mari ai lui Akleton au primit ordin să păzească mărul, însă au adormit la rândul lor. După aceasta, Argyrus, fiul cel mic al regelui, se oferă să păzească el pomul cu mere de aur (Capitolul II, 26 de strofe). În această noapte a apărut zâna Ilona, care l-a cucerit pe prinț de la prima vedere. Dimineața următoare (Capitolul III, 27 de strofe), Akleton găsește intact pomul. Însă, după ce soarele a răsărit, Ilona spune că nu poate să rămână în casa lui, ci trebuie să se întoarcă pe tărâmul ei, care e înconjurat de munți, văi, păduri și are mine bogate în aur și argint și e numit în poveste “Țara Zânelor” (*Tündérország*). Zâna îi spune însă lui Argyrus că pomul în mijlocul curții este rezultatul compromisiului între cele două tărâmuri ale lor. Cum era de așteptat la nivel narativ, Argyrus pornește în căutarea ei (Capitolul IV, 24 de strofe). Imediat ce ajunge în țara Ilonei, întâlnește un uriaș, care, urcându-se pe vârful Retezatului, îi indică calea spre căutatul “Oraș Negru” (*Feketeváros*), iar Argyrus pornește în acea direcție în compania unui însoțitor. El se oprește la o văduvă bătrână pentru a se odihni, însă ea, din cauza invidiei, umple cu răutate sufletul însoțitorului și reușește să îl convingă să-i sufle praf pe ochii lui Argyrus, când vor ajunge în cetate, pentru a-l adormi astfel. După o lungă călătorie, ajung în cetate, însă când îl găsește zâna el este deja adormit (Capitolul V, 31 de strofe). Ilona își dă seama cum i-a fost cauzat somnul (moartea

¹⁵ Vezi Argyros în Kazhdan, 1991, p. 165-166 și în baza de date *Prosopography of the Byzantine World*: <http://db.pbw.kcl.ac.uk/pbw2011/entity/person/158487> (accesat la 15.07.2014). Îi mulțumim domnului lect. dr. Dan Ruscu pentru introducerea în prosopografia bizantină.

¹⁶ Jarvis, 1998, p. 58.

¹⁷ Turcuș *et alii*, 2011, vol. II, p. 430.

¹⁸ Zidul este un simbol al spațiului civilizat, cosmicizat; dincolo de el, este o lume haotică, în care prezența uriașilor, zânelor, vrăjitoarelor etc. pare firească.

¹⁹ În cehă, *medena* înseamnă cupru – metalul folosit pentru fabricarea recipientelor alchimistilor.

²⁰ Motivul merelor de aur este des întâlnit în basmele europene (Șăineanu, 1895, p. 424-434).

temporară în lumea basmelor) și îi transmite informația lui Argyrus printr-o ghicitoare încredințată însoțitorului. Bineînțeles, prințul înțelege cine l-a trădat și îl omoară cu propria sabie pe însoțitor (Capitolul VI, 37 de strofe). Ulterior, rătăcind prin lume²¹, se întâlnește cu trei uriași, care se luptau pentru o moștenire: o pereche de sandale, o togă și un bici, al căror posesor comun dobânda abilitatea de a zbura. Argyrus, într-o falsă mediere, fură obiectele, însă este prins, în zbor, de unul dintre uriași și aruncat într-o pădure – simbol al descinderii într-o altă lume, prin a cărei cunoaștere este posibilă regăsirea zânei. Aici, prințul găsește o potecă, care ducea înspre o cetate, unde, printr-un miracol, o întâlnește din nou pe Ilona. Povestea se încheie (Capitolul VII, 25 de strofe) cu nunta cei doi tineri.

Interpretarea acestei legende necesită unele cunoaștințe de istorie antică, căci, metaforic, este vorba despre cucerirea Daciei de către Traian. De ce considerăm că “Țara Zânelor” (*Tündérország*) este, de fapt, Dacia? În primul rând, asocierea Daciei cu zânele (nimfele romane) a mai fost stipulată în literatura de specialitate. Frumoasei inscripții de la Geoagiu (*Hanc tibi marmorescaesam de monte dicavi / regina undarum Nympha decus nemorum*²²) i se adaugă inscripția, mai discutabilă, dar și mai spectaculoasă, a veteranului de la *Aquae Flaviae*, care mărturisește, prin intermediul epitafului, posibil în asociabil cu participarea sa la războaiele dacice, *optavit nudas vedere Nymphas vidi*²³. Apoi, în text apare muntele Retezat, indicativ geografic clar, precum minele de aur și argint. Ca și în cazul celorlalte legende, și aici apar uriași, care îi întrușipează pe daci (este o mutație a imaginii barbarului, suferită pe măsură ce istoria a devenit folclor). În aceste condiții, orașul “cel mai bogat”, cu a cărui prezentare începe povestea, nu poate fi decât Roma. După ce ne-am amplasat geografic, urmează prezentarea cronologică a evenimentelor. Chiar zâna Ilona îi spune lui Argyrus că pomul din grădină lui este rezultatul unui compromis dintre cele două țări: Roma și Dacia. Acesta nu poate fi nimic altceva decât războiul lui Domitianus (85/86–88), care, după cum știm, se termină cu un compromis: în anul 86 Domitianus îl învinge pe regele dacilor, Duras. După urcarea pe tron a lui Decebal, în 87, dacii redeschid conflictul, care culminează cu înfrângerea (și uciderea) lui Cornelius Fuscus. Doar după un an, în 88, romanii reușesc să obțină victoria de la Tapae²⁴. Războiul se termină printr-un compromis. Deci, regele Akleton este Domitianus. Într-adevăr, pe Argyrus l-a fermecat zâna Ilona, reprezentantă a țării ei bogate în mine; pomul cu mere de aur nu era decât o mostră a bogăției ținutului zânei. Argyrus nu este nimeni altul decât Traian, care o caută și o găsește, doar vremelnic, pe Ilona, ca o metaforă a primului război dacic (101–102). Povestea

²¹ Rătăcirea aproape involuntară și aparent fără scop a prințului aduce aminte de nebunia cauzată de vederea zânelor (ielelor), dar poate fi și metafora procesului de cunoaștere a unei noi culturi.

²² CIL, III, 1395.

²³ AE, 1928, 37; pentru o discuție mai amplă privind inscripția, vezi Nemeti, 2006, p. 299–303.

²⁴ Pentru o imagine de ansamblu, cu trimitere la sursele antice, vezi Bărbulescu *et alii*, 1998, p. 42–43.

continuă cu faptul că Traian umblă prin lume (102–105) în căutarea zânei. Regăsirea sugerează al doilea război între Roma și Dacia (105–106)²⁵. Nunta organizată prezintă triumful dar și instaurarea *pax Romana*. În timpul nunții, regele o pălmuește pe zâna de trei ori, ceea ce ar putea reprezenta răscoale sau potențiale răscoale dacice.

5. Călan (HU: Kis-Kalán), jud. Hunedoara

Conforma legendei²⁶, băile termale de la *Aquae* au fost construite de una dintre cele trei zâne care s-au angajat la terminarea cetăților de la Deva și Uroi într-o singură zi. Este evidentă filiația existentă între aceste zâne și nimfele care locuiau, în concepția anticilor, în și în jurul acestor bazine termale²⁷. Zâna, care a construit cetatea Deveii, a avut vreme și pentru a ajunge la Călan, construind băile și chiar scăldându-se în apa termală. Auzind aceasta, zâna care avea datoria construirii băilor, jignită, a venit călare de la Sântămărie de Piatră, unde își avea reședința, și, supărată fiind, cu o singură săritură ajunge la Călan, aterizând chiar în bazin – unde se poate vedea și astăzi urma potcoavei calului ei. Aceste zâne sunt o îmbinare dintre zânele mitologiilor slave și cele specifice maghiare²⁸. Dacă apa și ușurința deplasării prin văzduh sunt în general asociate cu zânele, atributele de înger specifice folclorului maghiar²⁹ lipsesc aici, sarcasmul și furia zânelor fiind practic mobilurile poveștii.

6. Concluzii

Ceea ce se remarcă la primă vedere este o diferență clară între poveștile culte și fragmentele culese la fața locului de către arheologii secolului al XIX-lea. În vreme ce unele elemente sunt prezente în ambele tipuri de surse, se constată o mai mare prolixitate a relatărilor *ad-hoc*, față de formele publicate ale unor legende mitologice locale. De asemenea, numele și parte din atributele din poveștile deja culese și redată literar fac trimiteri istorice destul de largi și, chiar dacă uneori neclare, ele vorbesc despre originile și intențiile interpretative ale fiecărei relatări.

În concluzie, subliniem din nou necesitatea unor studii interdisciplinare pentru înțelegerea adecvată a acestor “legende ale locului”. Îmbinarea istoricului cu mitologicul merită analizată corespunzător, rezultatele fiind, după cum se vede, extrem de interesante. De asemenea, sperăm ca acest studiu să constituie un punct de plecare pentru un repertoriu amplu (ideal exhaustiv) al poveștilor ce înconjoară siturile arheologice din Dacia și nu numai.

²⁵ Bărbulescu *et alii*, 1998, p. 43-44.

²⁶ Kóváry, 1852, p. 45.

²⁷ Pentru convergența Nimfe-Zâne și motivul apei/băii, vezi Nemeti, 2004, p. 214-215.

²⁸ Zânele în mitologie maghiară apar ca “spirite” bune, care nu fac parte din lumea oamenilor, ci vin pe pământ doar în vizită; sunt ființe bune, frumoase (de obicei apar cu păr lung și blond ca aurul, îmbrăcate în rochii de culori deschise: alb, albastru, roz, verde), care apar cu un scop benefic în viața oamenilor; au funcții multiple și, de obicei, sfârșitul incursiunilor pe pământ se termină printr-o poveste de dragoste înfiripată între zână și un muritor.

²⁹ Nemeti, 2004, p. 209.

BIBLIOGRAFIE

- AE
Bajusz, 2005 *L'Année Épigraphique*, Paris.
Bajusz, István (ed.), *Téglás István jegyzetek, I. Régészeti feljegyzések*, Ed. Scientia, Cluj-Napoca, 2005, 478 p., ISBN 973-7953-48-7.
- Bărbulescu *et alii*, 1998 Bărbulescu, Mihai; Deletant, Denis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, 618 p., ISBN 973-45-0244-1.
- Bodó, 2013 Bodó, Cristina, *Aspecte din activitatea Societății de Istorie și Arheologie a comitatului Hunedoara (1883-1887)*, În: *Sargetia*, Serie Nouă, IV, 2013, p. 357-376.
- CIL III *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Academia Scientiarum, Berlin, 1873, 1197 p.
- Fochi, 1976 Fochi, Adrian, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Ed. Minerva, București, 1976, 392 p.
- Hohenhausen, 1775 Hohenhausen, Sylvester Joseph, *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen*, Wien, 1775, 148 p.
- Jarvis, 2008 Jarvis, Stan[ley M.], *Discovering First Names*, Princes Risborough: Shire, Oxford, 2008, 104 p., ISBN 0747803838.
- Kazhdan, 1991 Kazhdan, Alexander P. (coord.), *The Oxford dictionary of Byzantium*, 3 vol. Oxford University Press, New York-Oxford, 1991, 2366 p., ISBN 0195046528.
- Kövény, 1852 Kövény, László, *Erdély Régiségei*, Pest, 1852, 290 p.
- Kuun *et alii*, 1902 Kuun, Géza; Torma, Zsófia; Téglás, Gábor, *Hunyadvármegye földjének története az őskortól a honfoglalásig*, I, Ed. Athenaeum, Budapest, 1902, 256 p.
- Nemeti, 2004 Nemeti, Irina, *Calea zânelor. Moșteniri antice în mitologia românilor*, Publicațiile Institutului de Studii Clasice, 3, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, 304 p., ISBN 973-610-273-4.
- Nemeti, 2006 Nemeti, Irina, *Nudas Nymphas vidi ... Imaginarul religios și războaiele dacice*, În: Teodor, Eugen S., Țentea, Ovidiu (ed.), *Dacia Augusti Provincia. Crearea provinciei: actele simpozionului desfășurat în 13-14 octombrie 2006 la Muzeul național de istorie a României, București*, Muzeul național de istorie a României, Publicațiile Centrului de studii militare române, 1, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2006, XX+492 p., ISBN 9738966140; p. 299-304.
- Șăineanu, 1895 Șăineanu, Lazăr, *Basmelor române în comparație cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice. Studiu comparativ*, tipărit de Academia Română, București, 1895, 1114 p.